

Tänavuse valla jõulukaardi joonistas Rõuge kooli 7. klassi õpilane E. Sau.

Valge lumi katab maad, hinges siiras palve:
Ela hästi, Võrumaa, olgu rõõmu talvest
Pragisegu ahjupuu, krõbekartul laual
Jõulutunne kuusepuust jäägu hinge kauaks
/B. Vahter/

Rõuge vallavolikogu ja vallavalitsus soovivad teile imekaunist
pühadeaega ning rohkelt kordaminekuid uuel aastal!

Mati Kuklane
volikogu esimees

Britt Vahter
vallavanem

Nursipalu harjutusvälja laiendamise seonduvast

Novembrikuu kahel viimasel päeval kutsus vallavalitsus kohalikke elanikke kohtumisele Sänasse ja Nurssi, et arutada Nursipalu teemade üle ning saada inimestelt teada nende ootused ja küsimused nii riigile kui vallale.

Kohtumised olid väga rahvarohked: Sänasse oli kohal ligi 60 ja Nurssi sadakond inimest. Peamine kõlama jäänud sõnum oli, et seda laiendust ei tohiks üldse tulla, seega justkui ei olekski vaja arutada läbirääkimiste protsessi, maa hinna ja muu sellise üle. Sellegi poolest vajavad nii inimesed kui vallavalitsus ja volikogu riigilt vastuseid. Rahvakoosolekutel esitati korduvalt järgmisi küsimusi:

- Millistel õiguslikel alustel on praegune protsess alustatud? Kui ühtegi planeeringut pole algatatud ega valitsuse poolt otsuseid vastu võetud, siis kas inimestele praegu saadetud kirjad on õigustühised?

- Kas planeeritav laiendamine on lõplik või on oodata järgmisi etappe? Millal? Mis mahus?

- Milline roll kogu protsessis on kohalikul omavalitsusel ja mida inimene ise saaks ära teha?

- Kas aastatel 2019–2023 riigi poolt igal aastal eraldatavat 32 500 eurot oleks võimalik kasutada õigusabi teenuste katteks nende inimestele, kes elavad laienduse alas ja piirangualas?

Kõlama jäi läbiv mure, et inimesed ja isegi vald on riigi vastas ebavõrdsed partnerid, eelkõige õiguslastes küsimustes.

Elanikud esitasid vallale soovi, et toimuks kohtumine Kaitseministeeriumi ja Eesti Kaitseinvesteeringute Keskuse ekspertidega, kes selgitaksid protsessi eesmärgi, tegevuste ulatust ja mõju ning õiguslikku raami. Tegime ettepaneku nimetatud asutustele ja **kohtumine toimub neljapäeval, 5. jaanuaril kell 17 Rõuge rahvamajas.**

Meie inimeste soov on, et vallavolikogu ütleks kindla „EI“ Nursipalu arendusele. Detsembri volikogu peaks volikogu selle seisukoha kujundama. Rahvakoosolekutel olid

kohal üksikud volinikud, kes kinnitasid, et toetavad elanike tahet.

Kohtumised olid väga sisukad ja selliseid kokkusaamisi soovitakse ka edaspidi.

Vallavalitsus saatis 9. detsembril Kaitseministeeriumile ja Eesti Kaitseinvesteeringute Keskusele küsimuse harjutusala laiendamise õiguslikkuse kohta. Kirja saate täies mahus lugeda selle artikli järelt.

Rõuge valla kodulehele on loodud eraldi banner ja kiirlink infole **NURSIPALU HARJUTUSVÄLJ**, kuhu on koondatud viited uuringutele ja ametkondade lehtedele.

Neid, kes soovivad Nursipalu segaduses oma kasu ja huve teenida, on palju. Soovitame harjutusvälja laiendamise alasse jäävate kinnistute omanikel mitte võtta vastu metsade ja maade kokkuostjate pakkumisi. Mõistame, et olukord on pingeline ja kinnistust „vabanemine“ võib tunda emotsionaalselt raskest olukorrast kergema pääseteena, kuid esimese pakkuja hind ei pruugi olla teie enda jaoks kõige õiglasem.

RÕUGE VALLAVOLIKOGU

Volikogu 22. novembri istungil vastu võetud õigusaktid

Volikogu:

1. Muutis volikogu 20.11.2018 määrust nr 38 „Tunnustuse avaldamise kord“. Peamised muudatused:

- aanimetuste kandidaadid esitatakse Rõuge Vallavalitsusele 5. jaanuariks (varem 20. detsembriks);
- aanimetuse „Rõuge valla täht“ kategooriasse lisati „aasta sotsiaaltöö täht“, mis võimaldab tunnustada ka sotsiaalvaldkonna töötajaid.

2. Muutis Rõuge valla põhimäärust. Muudatustega täpsustati ja täiendati põhimääruse sätteid, et need oleksid sõnastuselt selged ja üheselt arusaadavad.

3. Muutis volikogu 12.04.2021 määrust nr 5 „Projektipõhine integreeritud hoolekandeteenuse osutamise kord“. Määruse kehtivuse aega pikendati kuni 31.12.2022.

Kuna projektiga taotletud rahalised vahendid on osaliselt kasutatamata ning on olemas vajadus teenuse järgi, siis on vallal võimalik

teenust osutada projekti lõpuni s.o kuni 31.12.2022.

4. Muutis haridus- ja sotsiaalvaldkonna määruseid, mis on vastu võetud ajavahemikul 19.12.2017–21.09.2021.

Määruste muutmine on seotud osakondade nimetuste ning töötajate ametinimetuse muutmisega, et need vastaksid vallavalitsuse kehtivale struktuurile (kinnitatud volikogu 25.01.2022 otsusega nr 1-3/8).

5. Tunnistas kehtetuks Misso Kooli põhimääruse, kuna Misso Kool lõpetas iseseisva asutusena tegevuse 31.08.2022.

6. Valis volikogu haridus- ja sotsiaalkomisjoni esimeheks Katril Puderelli ja aseesimeheks Jaak Pächteri ning kinnitas komisjoni liikmed: Aive Adler, Kaisa Hallop, Taavi Karu, Kerli Kõiv, Marju Kõva, Ere Käis, Silvi Mets, Meelis Möttus, Maarika Niidumaa, Maie Oppar, Rein Loik, Jana Trolla.

Rahvakohtunikukandidaatide valimine

Rõuge Vallavolikogu palub anda endast teada Rõuge valla elanikel, kes soovivad kandideerida rahvakohtunikuks Tartu Maakohtu juures.

Rahvakohtunikukandidaadiks võib nimetada 25–70-aastase teovõimelise Eesti kodaniku, kes elab Eestis, oskab eesti keelt kõrgtasemel ning on rahvakohtuniku tegevuseks sobivate kõlbeliste omadustega.

Isikutel, kes soovivad kandideerida, palume saata vormikohane avaldus hiljemalt 16. jaanuariks e-posti aadressil: vald@rougevald.ee.

Rahvakohtunikukandidaatide valimine volikogus toimub jaanuaris 2023.

Täpsem info: <https://www.kohus.ee/cesti-kohtud/kohtunikud/rahvakohtunikud>.

**Neljapäeval, 5. jaanuaril
kell 17 Rõuge rahvamajas
kohtumine Kaitseministeeriumi ja Riigi
Kaitseinvesteeringute Keskuse spetsialistidega
NURSIPALU HARJUTUSVÄLJA TEEMADEL**

oodatud on harjutusvälja laiendamise alasse
ja mõjualasse jäävad Rõuge valla elanikud.

REGISTREERI END

või **KUTSU TEISI**

Rõuge valla
elanikuks

JA VÕIDA AUHINDU!

www.rougevald.ee/registreeri-elanikuks

Rõuge vallavalitsuse pöördumine kaitseminister Hanno Pevkuri ja Riigi Kaitseinvesteeringute Keskuse peadirektori Magnus-Valdemar Saare poole

Nursipalu harjutusvälja laiendamisest

Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus on Rõuge vallas asuvate kinnistute omanike poole pöördunud seoses Kaitseväge Nursipalu harjutusvälja laiendamise vajadusega. Maaomanikke on kirjalikult teavitatud, et nende omandis olev kinnistu või kinnistud jäävad Nursipalu harjutusvälja kavandatava laienduse hivialasse ning riik on huvitatud alustama läbirääkimisi, leidmaks kokkuleppeline lahendus kinnistu võõrandamiseks. Kaitseministeeriumi valitsemisala peab vajalikuks Lõuna-Eestis harjutamise võimaluste kiiret laiendamist ja näeb selleks ainsa realistliku alternatiivina olemasoleva Nursipalu harjutusvälja laiendamist.

Tunneme muret polügooni laiendamisega kaasnevate potentsiaalsete negatiivsete mõjude pärast Rõuge vallale, seda nii vallakodanike, kui ka nt loodus- ja turismi-ettevõtluskeskkonna vaatenurgast.

Õigus lahendada kõiki kohaliku elu küsimusi välistab kohaliku elu küsimuste ammendava loetelu seadustes. Kuna mitmed riigi hivialas olevad kinnistud asuvad Rõuge valla territooriumil, pöördu me kõnealuses küsimuses kohaliku omavalitsusena oma elanike huvides Kaitseministeeriumi ja Kaitseinvesteeringute Keskuse poole. Igatihe põhiseaduslikuks õiguseks on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Tunneme kohaliku kogukonna ja riigi hivialasse jäävate maaomanikega suheldes, et usaldus riigi vastu on tõsise löögi all.

Nursipalu harjutusvälja laiendatavad piirid ei ole tänase seisuga ühegi planeeringuga fikseeritud. Samuti pole õiges menetluses läbi

viidud riiklikult tähtsa ehitise asukoha eelvalikut. Võru maakonnaplaneeringus 2030+ ei ole riigikaitse ja julgeoleku valdkonna kohta tehtud õiguslikult siduvaid otsuseid. Riigikaitseiline vajadus peab antud juhul väljenduma planeerimismenetluse kaudu, milles selgitatakse välja, kas maa-alale on võimalik harjutusväli RelvS § 85 lg-s 1 sätestatud tegevuste läbiviimiseks kavandada või mitte. Kui planeerimismenetluses peaks selguma, et nt keskkonnamõjude tõttu pole võimalik harjutusvälja taotletavasse asukohta kavandada, oleks hetkel läbi viidavad toimingud ennatlikud ja ebaproportsionaalsed. Hivialusel maa-alal erinevate tegevuste võimalikkus selgitatakse välja alles riigi eriplaneeringu detailse koostamise menetluse käigus.

Rõuge Vallavalitsus pöördub Teie poole saamaks teada, millise menetluse raames riik, Nursipalu harjutusvälja laiendamise põhjendustel, maaomanike kinnistuid omandada soovib.

Kohalikel elanikel pole mingit selgust selle kohta, millised on võimalikud kaalutud alternatiivid Nursipalu polügooni laiendamisele. Rõuge Vallavalitsus leiab, et kui esmalt toimuks kohane ja seaduses ettenähtud planeerimismenetlus, oleks tagatud oluliselt suurem õigusselgus, huvitatud ja puudutatud isikute tõhusam kaasamine otsustusprotsessi ning seeläbi huvide ja planeeritud laienduse asukoha parem kaalumine. Täna on just nimetatu puudumise tõttu riigi usaldusväärsus tõsiselt kannatada saanud.

Lugupidamisega
Britt Vahter,
vallavanem

Veeteenuste hinna muutus AS Võru Vesi teeninduspiirkondades

Vastavalt Konkurentsiameti 22.11.2022 otsusele nr 9-3/2022-051 kehtivad AS Võru Vesi teeninduspiirkondades alates 01.01.2023 alljärgnevad teenushinnad:

	Kehtiv hind		Hind alates 01.01.2023			Muutus	
	eur/m³ km-ta	eur/m³ km-ga	eur/m³ km-ta	eur/m³ km-ga	%	eur/m³ km-ta	eur/m³ km-ga
Tasu võetud vee eest	1,32	1,58	1,38	1,66	4,5%	0,06	0,07
Tasu reovee ärajuhtimise ja puhastamise eest	2,10	2,52	2,23	2,68	6,2%	0,13	0,16
KOKKU veeteenus	3,42	4,10	3,61	4,33	5,6%	0,19	0,23

AS Võru Vesi veeteenuste praegused hinnad kehtestati 01.10.2022. Käesoleva aasta alguses koostatud ja augustis Konkurentsiameti poolt heakskiidetud veeteenuse hinda arvestatud elektrikulu ei kata täna piisavalt kõrget elektriteenuse hinda.

AS Võru Vesi kasutab igal aastal veeteenuste osutamiseks umbes 2 100 000 kW/t elektrienergiat. Elektrikulu moodustab veeteenuse põhjendatud kuludest ligikaudu 30%.

Viimasel kahel aastal oleme teinud investeeringuid päikeseparkidesse, Võru reoveepuhasti soojatagastusseadmetesse, maaküttesse. 10% energiat toodame taastuvener-

gia allikatest. Antud meetmed on andnud osalist kokkuhoidu, kuid pole võimaldanud piisavalt kaitsta ettevõtet ja tarbijaid äkilisest elektrenergia hinnatõusust.

Seoses eeltooduga on veeteenuse hinna muutumine mõõdapääsmatu, et arendada ühisveevärki ja -kanalisatsiooni ning pakkuda kvaliteetset ja jätkusuutlikku teenust nii täna, kui ka tulevikus.

Konkurentsiameti tervikotsusega saab tutvuda AS Võru Vesi kodulehel.

AS Võru Vesi
www.voruvesi.ee

Kes on Rõuge valla 2022. aasta säravaimad tähed? Esita oma ettepanek hiljemalt 5. jaanuaril 2023!

Rohkem infot:
rougevald.ee/tunnustamine

- Rõuge valla aukodanik
- elutöö preemia
- aasta kohaliku elu täht
- aasta kultuurielu täht
- aasta hariduselu täht
- aasta külaelu täht
- aasta keskkonnatäht
- aasta sporditäht
- aasta ettevõtlustäht
- aasta tõusev täht
- aasta täheke
- aasta seeniortäht
- aasta sotsiaaltöö täht
- aasta tähttegu.

RIIGI KAITSEINVESTEEERINGUTE KESKUSE INFO

Nursipalu harjutusvälja laiendamine – miks, kuidas ja mis mõjudega?

Elari Kalmaru,
Riigi Kaitseinvesteeringute Keskuse harjutusväljade portfelli juht

Ukraina sõda on näidanud, et väljaõppinud tegev- ja reservteenistus ning relvastus on väga oluline riigi iseseisvuse säilitamiseks. Sõdurite väljaõppeks on vaja neil aga harjutada, mis ei ole võimalik tubastes tingimustes. Maastikku tuleb tundma õppida, keeruliste relvasüsteemide kasutamist tuleb lihvida peenusteni, üksused peavad harjutama kokkumängu, juhid juhtimist. Nursipalu harjutusvälja laiendamise eesmärgiks on Eesti ära hoida seda, mis praegu toimub Ukrainas ning selleks on vajalik harjutada.

Nursipalu harjutusvälja laiendamine on vajalik Eesti iseseisvuse ja julgeoleku tagamiseks, kuna Venemaa kallaletung Ukrainale, Eesti kaitsevõime suurendamine ning NATO idatiiva kaitse tugevdamine tingib vajaduse kaitseväge harjutusvõimaluste laiendamiseks ning täiendavaks liitlaste vastuvõtuks. NATO ostustas juunis Madridi tippkohtumisel, et tugevdab oma idatiiva kaitset, sh Eesti kaitseks luuakse diivisi struktuur ja määratakse täiendavad liitlastüksused. Maakaitse kahekordistub 20 000 võitlejani ning suureneb ajateenijate arv. Eestis on hetkel vaid üks suurem harjutusväli – Kaitseväge keskpõlügen –, kus on võimalik teha soomusmanööveri ning kaudtuleharjutusi, kuid mis on täna juba pea 100% hõivatud. Kaitseministeeriumi valitsemisala on kaalunud alternatiive üle terve Lõuna-Eesti ning Nursipalu harjutusvälja laiendamine on olemasoleva taristu paiknemist ja eraomandi osakaalu harjutusvälja alas ja sellest lähtuvalt ka laiendamise vajadusi arvestades ainuke realistlik lahendus.

Nursipalu harjutusvälja laiendamine hiviala kaardistus on esimene samm ning mis põhineb kaitseväge vajadustel, arvestab vajalike manööver- ja laskealadega, eri relvasüsteemide ja ettenähtud ohualadega. Edasise protsessi käigus tullakse kohale, suheldakse ning kohalike inimestega ning püütakse aru saada kõikidest soovidest ning muredest – mitte kõigi kohalike vajadused ning soovid ei ole ühetaolised. Läbirääkimiste käigus arvestame kõigi maaomanike huviga ning leiame kõikidele osapooltele sobiva lahenduse. Riik on läbirääkimistel paindlik, millele viitab ka asjaolu, et viimase 20 aasta jooksul on riigikaitseliste ehitiste tarbeks omandamisel jõutud kokkuleppele 99,8% juhtudel ning vaid ühel juhul pole see õnnestunud. Kodanikuühiskonna aktiviseerimine, rahvakohtumised, petisioon, meediahuvi on täiesti normaalse ja eluterve demokraatia tunnus. Inimestel on võimalus oma muret väljendada ning riigi ülesanne on olla empaatiline, selgitada ja leida lahendusi.

MAAOMANIKELE:

Kõigil maaomanikel, kelle harjutusväli jääb hiviala piiresse või kes asuvad harjutusvälja laiendamise vahetusläheduses palume kontaktandmete täpsustamiseks ning küsimuste küsimiseks pöörduda e-kirja teel aadressile harjutusvaljad@kaitseinvesteeringud.ee. Juhul kui e-kirja ei ole võimalik saata, on võimalik helistada ka numbrile 5878 1665. Rohkem informatsiooni on võimalik leida aadressilt: <https://mil.ee/harjutusvaljad/#t-nursipalu-laiendamine>.

Juhime tähelepanu asjaolule, et Nursipalu harjutusala laienduse hiviala piir on avalik, mistõttu võivad esineda olukorrad, kus maaomanikud saavad ostupakkumusi ka kiireid tehinguid pakkuvatelt kinnisvara kokkuostjatelt. Palume müügisoovi korral igal juhul oodata ära Riigi Kaitseinvesteeringute Keskuse pakkumus, sest:

1. riik maksab kinnistu ostu korral motivatsioonitasu 20% (kuid mitte vähem kui 0,8-kordne ja mitte rohkem kui 50-kordne keskmine brutokuupalk);
2. riik maksab elamiseks kasutatava hoone ostu korral hüvitist 10%;
3. riigile kinnisvara müügi korral kehtib tulumaksuvabastus (20%).

Nursipalu harjutusvälja hivialast ja läbirääkimistest

Kaitseministeerium ja Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus avaldasid 21. novembril Tsooru rahvamajas kolme valla esindajate ja kohalikele elanikega kohtudes Nursipalu harjutusvälja laiendamise esialgsed plaanid koos väljaõppeala hivialaga, mis ulatub Antsla, Rõuge ja Võru valla territooriumile. See on alles esimene samm läbirääkimistel ning arendustegevuste planeerimisel. Säilitamiseks võimalikult palju kohaliku kogukonda, oleme teinud järeleandmisi ala suuruse osas ja vähenetanud soovitava ala suurust – koos olemasoleva 3134 hektari suuruse Nursipalu harjutusväljaga on hiviala vähem kui 10 000 hektarit, mis on väiksem kui Harjumaal asuv keskpõlügen. Arvestades relvasüsteemi ja nende ohualasid, mille kasutamist on meil ja liitlastel vajalik harjutada (näiteks kaudtule- ja soomusmanööveri harjutusi), hõlmas esialgne hiviala eeskis 12 000 ha.

Elkõige toimub laiendus riigimaade arvelt (ca 75%), et see puudutaks võimalikult vähe erakinnistuid. Harjutusvälja laienduse ala sisse jääb paraku 217 eraomandisse kuuluvat maaüksust, sh 21 maaüksust, millel asub Maa-ameti registri andmetel eluhoone. Kuna tegemist on sealhulgas ka reaalsete kodudega, siis oleme valmis kulutama aega ja energiat, et leida kõigile osapooltele sobiv lahendus.

Kõigile maaomanikele, kelle kinnistu jääb harjutusvälja laiendamise hivialasse, on saadetud vastavasisuline teavitust e-kirja või paberkanaliga teel. Kaitseministeeriumi valitsemisala eesmärgiks on jõuda eraomanikega kokkuleppele lähtudes kinnisvara avalikus huvides omandamis seadusest (KAHOS) – kokkuleppel maaomanikuga saab toimuda kas müügitehing või maade vahetamine. Varasemas praktikas ei ole vaid ühel juhul õnnestunud omandamise osas jõuda kokkuleppele. Tõenäoliselt võtab kogu harjutusvälja ala välja arendamine, sh maade omandamine mõned aastad. Hindamisel määratakse hüvitusväärtus, millele on võimalik lisada kokkuleppele jõudmisel motivatsioonitasu 20% (kuid mitte vähem kui 0,8-kordne ja mitte rohkem kui 50-kordne keskmine brutokuupalk) ja täiendav hüvitis 10%, kui omandataval kinnistul asub hoone, mida kasutatakse elamiseks. Riigile kinnisvara müügi puhul kehtib tulumaksuvabastus. Alternatiiviks on vahetusmaa leidmine. Võimalik on vahetada kinnisasja, kuid vahetatavad kinnisasjad peavad paiknema sarnases turupiirkonnas ja riigilt vahetuseks pakutava kinnistu väärtus võib olla maksimaalselt 30% kõrgem omandatava kinnistu väärtusest. Väärtuste vahe tuleb tasuda sellel osapoolle, kes vahetuse tulemusena saab kallima kinnistu.

Keskkonnast ja kogukondadest

Paljud harjutusväljad ja väljaõppealad jäävad mõningal määral ka

looduskaitsealade alla või piirnevad nendega. Aladel on tihti peale erinevaid hoiualade, vääriselupaigad, maastikukaitsealad jne. Sellest tulenevalt on ka kaitseväge alade liigirikkus suurem, kuna harjutusväljadel kehtivad liikumispiirangud seoses keskkonna- ja ohualadega. Harjutusväljadel on loodus omapäi. Harjutusväljadel ja nende läheduses seiratakse riiklikult ka mitmeid kaitsealuseid liike, kelleks on näiteks kõred, kivisisalikud, väike-konnakotkad, must-toonekured, metsised jne teised linnu-loom ja taimeliigid. Väljaõppealadel tehakse regulaarset põhjavee ning pinnaseseiret, sh pliiuuringuid, kus ei ole lähtudes kaitseväge tegevusest probleemid tuvastatud. Kaitseväge jaoks on oluline keskkonnahoid, kuna meie kaitsemisel on oluline metsane keskkond, mis kaitseb meid. See keskkond ei jää ainult kaitseväge kasutada. Kõikidel aegadel, mil väljaõppetegevust ei toimu, saavad kohalikud inimesed käia aladel metsas seenel-marjul või kasvõi niisama matkamas.

Harjutusväli ei tähenda kohaliku elu lõppu. Vastupidi. Keskpõlügen asub Kõrvemaal, mis sarnaselt Nursipaluga on äärmiselt maalilises paigas, vahetult Ohepalu looduskaitseala ja Põhja-Kõrvemaa looduskaitseala kõrval, kiviviske kaugusel Lahemaast. Saab käia seenel, marjul, kalal, suusatamas. Ka mitmed turismiturid tegutsevad harjutusväljades kõrval. Vallad nagu Kuusalu või Tapa on kaitseväge kohalolust kasu lõiganud. Keskpõlügeni näitel saab riik isegi kaasa aidata kohaliku pärandi säilitamisele, nagu seda on mahajäetud turbatööstusküla ning tulevase linnavõitluse linnaku Rabasaare pärandkultuuritahylite ülesmärkimine. Männiku harjutusväli asub Tallinna külje all tiheasustuse kõrval, kus suunas jätkub hoogsalt ka Tallinna valglinnastumine. Kohaliku kogukonda toovad raha ka need sõdurid, kes tarbivad kohalikes kogukondades kaupu või teenuseid.

Harjutusvälja laiendamise eesmärgiks on kindlasti ka müramodelleerimine, kuna laiendamiseks võib kasvada müra leviku ulatus. Kuna raskerelvade sihtmärgialasid planeeritakse tulevikus hajutatult, siis hajub alas ka intensiivne müra. Lisaks on oluline märkida, et harjutusväljadel ei toimu pidevat relvast laskmist, kuna iga kell ei tohi harjutama minna. Harjutustest antakse ette teada kohalikele omavalitsustele ja laiemale avalikkusele ning lisaks on keelatud teatavatel perioodidel mürarikka tegevuse tegemine.

Meie kaitsejõududel on vaja ala, kus nad saavad harjutada relvasüsteemide kasutamist, üksuste vahelist kokkumängu ning juhid juhtimist. Sellist ala on vaja just Lõuna-Eestis, kuna üle Eesti on väljaõppealade võimekus ammendunud ning sõduritel Võrus on vaja harjutamispaika, mis on kodulinnaku lähedal. Nursipalu harjutusvälja laiendamine alles algab ning terve läbirääkimiste-projekteerimiste võtab aastaid aega.

Paralleelselt maade omandamisega alustatakse lisaks:

- Tsiatsungõlmaale harjutusvälja teeninduskeskuse kolimist;
- Sõmerpalu-Nursi riigimaanteele alternatiivse trassi projekteerimist ja ehitamist;
- Keskkonnamõjude ja sotsiaalmajanduslike mõjude kaardistamine ja leevendusmeetmete koostamine. Kindlasti toimub müramodelleerimine, kuna laienemisega kaasneb kindlasti müra kasv ja leviku ulatus.

Raskete otsuste lävel

Rõuge valla finantsseisu keerulist olukorda on käsitletud erinevates artiklides, sellest on räägitud volikogu istungite ülekannetes.

Reaalsus on see, et valla rahakott on tühi. Erinevate negatiivsete asjaolude koosmõjul oleme jõudnud punkti, kus tuleb ette võtta olulisi muutusi. Kui eraisik saab keerulises olukorras pöörduda toimetulekutoetuse saamiseks valla poole, siis vallal pole sellist abi kusagilt saada. Ka riik pole seni teinud otsuseid eelarveraskustes omavalitsuste erakorraliseks toetamiseks.

Kuidas oleme sellesse olukorda jõudnud?

Pärast valdade liitumist hakati ühinemislepingus kokku lepitud investeeringuid usinalt teostama. Selleks olid arvestatud liitumistootused, mis paraku ei katnud kõiki unistusi. Nende plaanide ellu viimiseks ei saadud välist rahastust, nii et üksteise järel võeti vastu uusi laenude võtmise otsuseid. Kokkuvõtteks kaeti paisunud ehitushindu heas usus ning optimistlikult tuleviku vaadates ja majanduskasvuga arvestades laenude arvelt. Riigi antud erakorralised toetused koroonaaastal võisid samuti tekitada ettekujutuse, et oleme rahaliselt heal järjel ja nii see jääbki.

Tänane seis on selline, et vallal on kokku 17 laenu summas 6 192 937 eurot. 2021. aastal tehtud laenuotsused viivad tulevaste aastate laenumaksed uutesse kõrgustesse. Järgmisel aastal maksame koos intressidega pankadele iga kuu ligikaudu 85 000 eurot. Intressid ja Euribor kasvavad veelgi.

2021. aasta lõpus saadud enam kui 300 tuhande eurone finantskorrektsioon Haanja suusaradade arendamise projektis, tulumaksu

laekumise vähenemine 2022. aasta teises pooles ning hindade kasv, mis algas juba koroonaaastal ja jätkus Ukraina sõja puhkemise järel, on vähendanud valla võimekust. Ka viimaste aastate lumised talved ja kütusehindade tõus on valla jaoks vältimatu kulu, millelt on raske säästa. Riigi hiljutine otsus tõsta õpetajate palkasid, mis on väga tänuväärne, toob valla eelarvesse kaasa väga suure lisakohustuse, sest hariduse rahastamise mudel ei toeta väikekoolide pidamist.

Kulude kasv on olnud suur, aga teisalt jäid liitumisjärgsetel aastatel tegemata olulised kokkuhoiule suunatud muudatused valla allasutuste võrgu ja teenuste optimeerimiseks. Valla asutused paiknevad erinevates pooltühjades hoonetes, mille küttekulud võtavad ära võimalused jätkusuutlikumaks majandamiseks. Ka valla põhitegevusteks mittevajaliku vara müük pole olnud kuigi aktiivne. Tulude poole pealt on jäänud ühtlustamata erinevate piirkondade teenuste tasud, üle on vaatamata munitsipaalpindade rendihinnad.

Sel aastal oleme kokku hoidnud ligi 600 000 eurot, kärpides igapäevaseid majanduskulusid, mis tegelikult oleks tulnud teha, aga nähes reaalkulude kasvu ja järjest tühjenevat pangakontot on need jätud tegemata.

Vald ei suuda kaasa minna riigi survega tõsta järgmise aasta eelarvest lasteaiaõpetajate palkasid, rääkimata kõigi teiste valla töötajate palkadest, mis on madalamad võrreldes meie piirkonna sama valdkonna keskmiste palkadega. Viimastel päevadel on juttu olnud sellest, et riik võib leida erakorralise toetuse ka lasteaiaõpetajate palkade tõusuks. Sel juhul saame ka meie oma lasteaedade õpetajatele palgatõusu tagada.

Oleme 2023. aasta eelarvest praeguse seisuga võtnud välja kõik valla arendamisele ja elukeskkonnale suunatud toetused: hajaasustuse toetus, mittetulundustegevuse toetus, ettevõtlustoeus, Kagu-Eesti spetsialistide eluasemete toetus. Loodame need vastavalt võimaluste tekkimisele üksteise järel taas avada.

Alates septembrist oleme pöördunud riigi poole, uurides võimalusi erakorraliseks abiks. Riigi soovitus on koheselt viia ellu allasutuste võrgu reform, et tõmmata kulusid kokku. Ka volikogu komisjonid andsid vallavalitsusele oktoobrikuus ülesande töötada välja ettepanekud allasutuste võrgu optimeerimiseks.

Praeguseks on vallavalitsuse poolt ette valmistatud kaks erinevat stsenaariumit allasutuste reformiks ja teenuste ümberkorraldamiseks. Neid plaane on detsembrikuus tutvustatud kolmes volikogu komisjonis. Kuna tegemist on keeruliste teemadega, mis võivad teostuda väga erinevates kombinatsioonides ja ajakavades, siis avalikkusele neid praegu veel tutvustatud ei ole – et mitte tekitada asjatut segadust. Eesmärk ei ole varjata, vaid mitte külvata paanikat enne, kui pole teadmist, kas me üldse suudame ise otsustada. Kui keegi ei suuda võtta vastutust ühe või teise asutuse sulgemise või liitmise eest, siis tuleb kasutada riigi abi.

Kui suudame järgmisel aastal viia läbi olulised reformid, siis on võimalik, et 2024. aastal leiame end palju paremast olukorrast, kus suudame teha vajalikke investeeringuid ja haarata kinni palgasurve sabast.

Realistlik olukorrapilt ja selle pealt otsuste tegemine on aluseks tuleviku mõistlikele otsustele. Kahju on sellest, et meil pole aega laiapõhjaliseks kaasamiseks, mida sellised muudatused eeldaksid.

Tarkust meile kõigile!
Britt Vahter

Ülevaade rahuloluküsitluses välja toodud teemade lahendustest

Seoses valla arengukava uuendamise viis vallavalitsus selle aasta maikuu meie elanike ja piirkonnaga seotud inimeste seas läbi rahuloluküsitluse. Sügisel toimus vallavalitsuse valdkondlike töötajate koosolek, kus vaadati küsitluses välja toodud korduvad probleemid üheskoos üle. Arutleti, kas mõned elanikelt laekunud mured on juba lahendatud, millega tegeletakse ning mis tuleb suunata teistele asutustele lahendamiseks või teadmiseks. Kuna küsitlus oli anonüümne, siis ei saa tagasisidet teemade edendamise kohta saata otse ettepanekute esitajatele. Käesolevas artiklis ei ole leheruumi piiratud tõttu välja toodud teemasid, millega elanikud on rahul (ka neid oli palju), kajastatud on mitmeid kordi tõstatatud probleemeid.

Kultuur, haridus ja sotsiaalvaldkond

Kultuurivaldkonnas oli välja toodud Rõuge, Varstu ja Misso piirkonnas kohaline huviringide vähesus mõnede sihtrühmadele või rahvamaja(de) alakasutus. Septembris korraldati kõigis viies valla piirkonnas kultuurijuhtide ja kultuuriga tegelevate mittetulundusühenduste esindajate koostöökohtumised. Lepiti kokku, et huviringide info koondatakse ja luuakse ühtne valla kultuurikalender koos kodulehga, vältimaks omavahel konkureerimist. Koduleht www.kultuuri-rouged.ee on valmimisel ja peaks uue aasta alguses avanema.

Küsitluses oli tõstatatud valla vähenenud toetus erakoolidele. Juhime siinkohal tähelepanu, et vald toetab Sanna erakooli hoonete tasuta rendile andmisega ja on toetanud Sanna Kultuurimõisa investeeringuprojekte kaasfinantseeringuga.

Mõniste piirkonnas oli välja toodud, et lapsed peavad minema Võru linna gümnaasiumisse, kuid üürikorterid on kallid, transport igapäevaseks käimiseks samuti. See on probleem, millele on keeruline lahendusi leida. Varstu piirkonnas tuntakse muret noortekeskuse ja teenuskeskuse ruumide kehva olukorra pärast. Hetkel sellele head lahendust pakkuda pole.

Sotsiaalvaldkonnas oli toodud välja, et Rõuge hooldekodus puudub

lift. Hooldekodusse on sel aastal paigaldatud platvormtõstuk, mis parandab liikumisvõimalusi, kuid seoses eelarve väheste võimalustega ei ole lähiaastatel lifti ehitamist ette näha.

Misso piirkonnas ei olnud rahul lasteaia õueala ja staadioniga, mis vajavad parandustööd. 2022. aasta eelarvesse oli staadioni maja korrastamine plaanitud, kuid pingelise eelarve tõttu ei olnud võimalik neid töid teha.

Majandus ja elukeskkond

Rõuge keskuses tuntakse puudust jalakäijate ülekäigurajast poe ees. Vallavalitsus on Transpordiametile varasemalt vastava ettepaneku teinud, kuid amet on keeldunud ülekäigurajast, tuues põhjuseks, et seda ei saa rajada tehnilistel põhjustel – suured veoautod ei saa ülekäiguraja olemasolul talvisel ajal mäest üles.

Elukeskkonna teemadest oli Rõuge piirkonnas välja toodud, et kohati häirivad naabrite autoromud. Kui soovite oma koju seisma jäänud autoromudest vabaneda, siis võtke ühendust valla keskkonnaspetsialistiga.

Ala-Rõuge puhul oli välja toodud paari hoone halb seisukord.

Tähelepanu leidis lagunevate müüridega Nogopalu kalmistu. Sel sügisel sai renoveeritud üks kalmistu väravatest, ka teine on peatselt valmimas. Müüride korrastamiseks vallal praegu piisavaid vahendeid ei ole.

Välja oli toodud, et Ööbikuorus on vesioinaste infotahvel amortiseerunud. Sügise alguses sai vana silt eemaldatud ja SA Rõuge valla turism poolt paigaldatud uus. Missos tunti puudust turismiinfot kajastavast tahvlist. Oktoobris paigaldati Misso endise koolihoone puhkealale Leaderi programmi projekti toel hariduse ajalugu ja turismiinfot kajastavad tahvlid.

Ära oli märgitud, et Rõuge kauplus on väike ja kaubavalik võiks olla rikkalikum. Uue kaupluse ja tankla detailplaneering oli avalikul välja-panekul, valminud on eskiis ja see on saanud vajalikud kooskõlastused. Planeeringu vastuvõtmise eelnõu on detsembrikuises volikogus, mis pole

lehe trükki mineku ajaks veel toimunud. Pärast seda ootab ees veel üks avalik väljapanek ning kevadel loodame jõuda detailplaneeringu kehtestamiseni.

Rõuge alevikus tuntakse puudust alalisest toidukohast. Kõrged elektri- ja küttehinnad ning heitlik koroonaaeg on toitlustusasutustele raskelt mõjunud, tegemist on erasektori teenusega, mida vallavalitsus ise korraldada ei saa.

Märgati ka, et pakendikonteinerid on suveperioodidel tihti täis. Hea elanik, kui märkad sellist probleemi taas, siis anna valla keskkonnaspetsialistile teada, milline konteiner vajab sagedasemat tühjendamist!

Mitmes piirkonnas toodi välja, et tühje maju ei üürita välja ega panda müüki ning seetõttu ei saa maale elama tulla soovijad kuskil kanda kinnitada. Vallavalitsusel on plaanis järgmisel aastal algatada selleteemalisi argistuskampaaniaid.

Varstu elanikud soovisid küsitluses tänavavalgustuse ala pikendamist, need tööd on sel aastal valmimas.

Mõnes piirkonnas ei olnud rahul kruusateede olukorraga suvisel ajal. Riigiteede kohta saab vallavalitsus anda info edasi Transpordiametile, valla teede hooldus toimub vastavalt valla enda eelarvelistele võimalustele.

Talvisel ajal korraldab vallavalitsus teede talihooldust läbi teenuspakkujate 520 kilomeetril ning hooldab lisaks ligi 250 kilomeetrit erateid. Viimased aastad on meid küll rõõmustanud ilusate lumerohkete talvedega, mis kestavad novembrist vaat et aprillini, kuid toovad vallale ka erakordselt suured väljaminekud. Mõõdunud hooajal kulus Rõuge vallas sellele ligikaudu 273 000 eurot.

Sel aastal on talv taas juba novembris hooga peale hakanud ja lumesahad mitmel korral väljas käinud. Kõrged mootorikütuse hinnad on talvise teehoolduse veelgi kallimaks muutnud. Elanikel on ehk huvitav teada, et üks lumerohkete päev maksab valla jaoks ligikaudu 22 tuhat eurot: meil on 28 lumelükkamise piirkonda, neile ringi peale tegemiseks on 24 traktorit väljas kuni 14 tundi ööpäevas.

2022. AASTAL LÕPPENUD PROJEKTIDEST

Lõppes Rõuge ja Antsla valla ettevõtluskoostöö projekt

Oktoobrikuus jõudis lõpusirgele Rõuge ja Antsla valdade ettevõtlusalane koostööprojekt. Kahe aasta jooksul loodi valdade ettevõtjate vahel koostöövõrgustik, arendati suhteid ja vahetati kogemusi. Toimused erinevad koolitused, õppereiside jooksul külastati erinevaid ettevõtjaid nii Rõuge kui Antsla vallas ning Tartu linnas ja maakonnas. Võimalus oli tutvustada oma tooteid või teenuseid või hoida juba olemasolevaid kontakte.

6.–7. mail toimus õppereis Tartu linna ja maakonda. Külastati talusid, toidutootjaid, loomeetvõtjaid ja tehniliste innovaatiliste lahenduste pakkujaid. 21. septembril toimus Antsla ja Rõuge ettevõtjate õppereis Rõuge vallas, tutvuti kuue piirkondliku ettevõtja-tegutsija ettevõtluskogemusega: Viitina jahiselts, Saunamaa ja Kolotsi talud, Daisy kohvik, Hut Eesti OÜ ja Avarelu OÜ. Nädal hiljem viis õppereis Antsla valla ettevõtjate juurde, kus külastati viit ettevõtjat: OÜ Mattic, MTÜ Urvaste Külade Selti Ettevõtluspesa, Karula Matkad OÜ, OÜ

Vanema aed ja MTÜ Maavillane.

Üle-estilise ettevõtlusnädala raames toimus Rõuge rahvamajas 7. oktoobril ettevõtluspäev „Kuis lätt? Kuidas läheb?“. Esinesid Rainer Aavik (EAS/KredExi ühendatud turismiosakonna juht) ja kohalikud ettevõtjad: Erkki Peetsalu tõi välja kaugtöö võimalusi Haanja kandis ja Mari Kalkun rääkis oma kogemusest muusiku ning ettevõtjana.

Lõunapausil oli ettevõtjatel võimalus omavahel tutvuda ja oma tooteid-teenuseid tutvustada. Pärast lõunat sai kuulata veel põnevaid ettekandeid: Kadri Pihho (Cleantech Estonia projektijuht), kes tutvustas keskkonnateemalisi iduettevõtteid ja nende tooteid, Marko Puksing andis ülevaate Tsooru potitehase toodetest. Eda Vääroja, Mooska talu perenaine, avas oma talu kogemusi suitsusauna ja suitsuliha pakkumisega. Mats Meriste tutvustas lambakasvatuse võlusid ja valusid.

Projekti tegevused viidi ellu PRIA ja Võrumaa Partnerluskogu toel.

Rõuge valla ettevõtjate külastusreis, grupp tutvub Saunamaa taluga.

Mari Kalkun esinemas oma kogemuslooga 7. oktoobri ettevõtluspäeval.

Misso endise koolihoone asukoha alale rajati oktoobris väliala koos kahe kahepoolse infotahvliga, mis hõlmab nii Misso piirkonna haridusalast ajalugu kui turismiinfot. Ühiltasi saab seal veeta vaba aega: paigaldatud on kaks pinki ja uude lahendusena välitingimustes heli tegevad instrumendid. Väli alal saab korraldada väiksemaid kultuuri- ja vabaaja sündmusi ning koosviibimisi. Täname Misso kogukonna vabatahtlikke Ere Käisi ja Helve Kükke, kes töötasid läbi Misso kooli mahuka arhiivi, koostasid hariduse valdkonna tekstid ning valisid fotod. Projekti elluviimist rahastas PRIA läbi Piirveere Luidri tegevusgrupp. Töö teostas AS Pult. Tekst ja foto: Rutt Riitsaar, arendusnõunik

Nursi kogukonna soovil on vald asunud järk-järgult taastama Nursi magasiata, et luua piirkonna elanikele kohake ühisteks toimetusteks ning ühtlasi tagada ajaloolise väärtusega hoone säilimine. Esimene elapp hoone restaureerimisel oli laastukutuse vahetus. Töö maksumusega 11 455 eurot teostas Amain Ehitus OÜ. Vald tänab MTÜ Nursi Tegutsed liikmeid järjepideva panuse eest kogukondliku heaolu loomisest ning tublisid töomesilasi tõrgeteta töö eest! Tekst ja foto: Karina Nesenko, projektispetsialist

INTERVJU

Eripedagoogid ja logopeed Rõuge Koostöokeskuses

Rõuge Koostöokeskuses töötab erinevaid tugispetsialiste nagu eripedagoogid, logopeed, psühholoog ja sotsiaalpedagoogid. Sel kuul soovime lugejale lähemale tuua eripedagoogide ja logopeedi töö ning meie valla spetsialistid: Karin, Helen, Marin, Veronika, Pille, Ere, Liina.

Eripedagoogi eesmärk on selgitada välja õppija arengu ja õpioskuste taseme ning arengut mõjutavad tegurid, arendada õppija tunnetusprotsesse, sotsiaalseid ja õpioskuseid. Logopeedi eesmärk on hinnata ja arendada õppija kommunikatsioonivõimet, suulist ja kirjalikku eneseväljendusoskust ning neelamisfunktsiooni. Tugispetsialistide töö osadeks on ennetamine, hindamine, sekkumine ja nii õppija, vanema kui õpetaja juhendamine ja nõustamine. Lisaks arendavad eripedagoogid ja logopeedid õppija suulist eneseväljendust, vajadusel õpetavad õppijat ja tema suhtluspartnereid kasutama kõnet toetavaid vahendeid ning kujundavad lugemise ja kirjutamisoskust.

Milliseid võimalusi on töö Koostöokeskuses sulle pakkunud?

Eripedagoog Karin Järvi

Marin: Meie töös on väga olulised kolleegi toetus, ühised arutelud ja probleemide lahendamise otsimine. Tänu sagedastele kvisioonidele oleme kursis ka teiste spetsialistide rõõmude ning muredega, mis omakorda tekitavad ülevaatlukuma pildi. Vahel annab just kõrvalpilk kätte kõige sobilikuma niidotsa. Väga vajalikud ja harivad on ühised koolitused, aga ka materjalide ning töövahendite jagamine.

Karin: Koostöokeskuse plussiks pean eelkõige vahvaid kolleege, kellellega koos saab muresid-rõõme arutada ja mõtteid vahetada. Mulle meeldib ka võimalus olla seotud nii kooli kui lasteaia, see ei lase omandatud teadmistel ununeda.

Liina: Olen töötanud Rõuge koolis pikka aega eesti keele ja kirjanduse õpetajana. Kui ma eelmisel õppeaastal sain Koostöokeskuse juhatajalt pakkumise teha ka osalise koormusega logopeedi tööd, siis otsustasin selle väljakutse vastu võtta. Mul on väga sõbralikud, positiivsed ja toetavad kolleegid.

Helen: Koostöokeskus on nagu teine pere, kus saan oma töömuresid ja -rõõme jagada. Alati on toetavad kolleegid pakkunud nõu ja tuge. Tänu koostööle teiste spetsialistidega saab näha laiemat pilti, mis on paljuski aidanud aidata ja toetada last.

Ere: Rõuge Koostöokeskuses on mul väga vahvad, professionaalsed ja nooruslikud kolleegid, kelle toetusele saan alati kindel olla. Mulle meeldib, et kõik meie töötajad on väga lapsekesksed, st lähtuvad alati lapse parimatest huvidest.

Veronika: Rõuge Koostöokeskuse kolleegid on väga toetavad ja hoolivad, kes jagavad enda tarkuseteri igal võimalikul moel. Hea, kui on selline koht, kust saab väga häid nõuandeid ja vajalikke õppematerjale.

Miks oled valinud eripedagoogi töö?

Marin: Läksin eripedagoogikale õppima, kui olin koolis töötanud juba 15 aastat. Vajasin täiendavaid teadmisi, kuidas õpetada eriliseid lapsi. Kasutasin õpitut ainetundides üle 10 aasta, kolme aasta eest asusin osakoormusega tööle ka eripedagoogina. Minu arvates mõlemad tööd täiendavad teineteist, sest

eesmärk on ikka üks – püüan anda endast parima, et kõigil lastel oleks võimalik omandada kodukohas võimetele vastav haridus.

Eripedagoog Karin Järvi

Karin: Teadsin väikesest peale, et minust saab õpetaja. Eripedagoog oli lihtsalt mõnus täiendus, mis mingil hetkel sellele mõttele lisandus ja seni ei ole ma oma valikut kordagi kahetsema pidanud. Eripedagoogi töö on vaheldusrikas, põnev, loominguline ja võimaldab aidata väga paljusid lapsi.

Helen: Eripedagoogikale läksin õppima oma tollase koolidirektori soovitusel. Töö on olnud väga huvitav ja vaheldusrikas, palju väljakutseid pakkuv, mitte kunagi igavalt rutinne.

Ere: Erivajadustega inimeste abistamine ja eripedagoogika on mulle südamele lähedane olnud nii kaua, kui mäletan. Valisin eripedagoogi töö, kuna see pakub võimaluse töötada inimestega kogu nende elukaare jooksul – sünnist surmani – ning see tähendab, et eripedagoogi töö pole mitte kunagi üksluine.

Veronika: Väga pikka aega tahtsin saada vene keele õpetajaks, kuid tänu enda laste mõistmis, et eripedagoogi töö on palju vajalikum. Mulle meeldib lastega tegeleda ning neid õpetada, eriti valmistab rõõmu, kui lapsel on tekkinud edusammud.

Miks oled valinud logopeedi töö?

Liina: Kui mu esimene katse alustada Tartu Ülikoolis õpinguid ravi erialal ebaõnnestus, otsustasin järgmisel aastal logopeedi eriala kasuks, sest ega ma siis oma tulevast erialast palju rohkem ei teadnud kui seda, et logopeedid töötavad nii haiglas kui polikliinikus ja kannavad ka valgeid kileid. Kooliõpilaseks olin kindel, et minust ei saa kunagi õpetajat, aga kuna minu diplom võimaldab mul töötada lisaks eripedagoogile ja logopeedile ka põhikooli eesti keele õpetajana, siis nii ma siia, oma kodukooli, tagasi jõudsingi.

Mida pead oma ametikohal suurimaks vastutuseks ja mida suurimaks väljakutseks?

Marin: Õpetaja roll lapse elus on väga suur. Oluline ei ole ainult mida, vaid ka kuidas õpetada, kuidas leida teid ja mooduseid parima võimaliku tulemuse saavutamiseks, kuidas sisendada õpihimu, enesekindlust ja hakkama saamise tunnet, kuidas aidata kasvada kaaslastest hoolivaks meeskonnamängijaks. See ongi minu suurim vastutus ja suurim väljakutse.

Karin: Pean oma vastutuseks seda, et igal erivajadusega lapsel oleks koolis/lasteaias võimalikult hea olla. See tähendab, et laps tunneb ennast turvaliselt, hoituna ja saab iga päev õppida uusi teadmisi, omandada uusi oskusi. Mulle meeldib mõelda, et iga täiskasvanu meie haridusasutuses on sellise visiooniga. Suurimaks väljakutseks oma töös pean koostööd last ümbritsevate täiskasvanutega (õpetajad, lapsevanemad jne) - kuidas leida ühine keel lapse arengu toetamise osas? Kuidas saan õpetajat toetada? Kuidas lapsevanemat võimalikult efektiivselt nõustada?

Liina: Logopeed on spetsialist, kes tegeleb kõneprobleemidega. Eesti keele õpetajana näen samuti iga päev, kui palju on õpilasi, kellele valmistab raskusi nii lugema ja kirjutama õppimine kui ka teksti mõistmine. Toetada ja õpetada iga abi vajajat nii, et ta edasises elus suudaks

ennast teistele arusaadavalt väljendada ning kaaslastest ja tekstidest aru saada, ongi suurim vastutus ja väljakutse.

Helen: Suurim vastutus on aidata iga erivajadusega last, toetada ja mõista lapsevanemat. Suurim väljakutse on last saatvate täiskasvanute vahel ühise keele leidmine, last ümbritsevate inimestega ühiste eesmärkide püstitamine ja nende saavutamine.

Ere: Suurimaks vastutuseks ja väljakutseks on õpetada iga haridusliku erivajadusega õpilast just temale sobival ja jõukohasel viisil, et lapsest kasvaks võimalikult iseseisev ja ühiskonnas toimetulev kodanik.

Eripedagoogiline nõustaja Veronika Piir

Veronika: Kõige suuremaks vastutuseks ja väljakutseks on aidata õpilasi teadmiste omandamisel neile sobival viisil, toetada ja julgustada ning kujundada ajutiste õpiraskustega õpilastele õpioskusi.

Mis motiveerib sind seda tööd tegema?

Marin: Iga laps on väärt parimat tema võimetele vastavat haridust ja kui minu võimuses on teda aidata, siis see ongi motivaatoriks. Alati tuleb näha tunneli otsas valgust ning kui sellesse ei usuks, siis koolis töötada ei saaks. Kõik lapsed, nagu ka kõik koolilapsed, on erinevad ja väljakutseid pakkuvad - see teebki minu töö kordumatuks ning põnevaks.

Karin: Sära ja rõõm laste silmades! Igapäevased edulamused, kui lapsed omandavad uusi teadmisi/oskusi. Hetked, kus laps küsib: "Kas ma täna sinu juurde tundi saan tulla?"

Liina: Kui klassiüks läheb lahti ja sisse astub naerusuine 1. klassi poiss, teatades rõõmsal häälel: "Tere tulemast logopeedi juurde!". Tõsine 2. klassi õpilane teatab mulle rahulolevalt: "Õpetaja, mul läheb sel aastal lugemine juba palju paremini!" Sellised rõõmukillid ongi parimaks motivaatoriks.

Helen: Lapsed. Tunne, et oled nende väikeste inimeste suur sõber, kellele usaldavalt käsi pihku pistetakse. Edusammud ja võidurõõm lapse silmades, kui ta ütleb: "Ma

Eripedagoog Ere Tuunas

oskan juba seda teha!"

Ere: Usk ja teadmine, et iga õpilane suudab õppida, kui õpe on talle jõukohane ning minul eripedagoogina on olemas teadmised ja oskused laste aitamiseks.

Veronika: Iga väiksem edusamm on kõige suurem motivaator minu töös või, kui laps ise tahab minu juurde tulla.

Kirjelda oma tööd kolme omadussõnaga.

Marin: Huvitav, arendav, vajalik. **Karin:** Vaheldusrikas, loominguline, oluline.

Liina: vastutusrikas, emotsionaalne, vaheldusrikas

Helen: Vajalik, vaheldusrikas, loov.

Ere: Põnev, vajalik, vastutusrikas.

Veronika: Vaheldusrikas, oluline, põnev

Sportlikud vahetunnid Varstu koolis

Igal aastal on kõigil kaheksandate klasside õpilastel kohustus teha loovtöö enda valitud teemal. Kuna mulle meeldivad kehalise kasvatus tund ja liikumine üldse, valisin teemaks „Sportlikud vahetunnid“. See sobitub hästi projektiga Liikuma Kutsuv Kool, mille töös osaleb ka Varstu koolipere. Minu tegevuse sihiks oli innustada kaasõpilasi liikuma läbi erinevate mänguliste tegevuste ja selleks korraldasin nelja päeva jooksul 1–2 korda päevas sportlikke vahetunde.

Kogu selle nädala ettevalmistamine algas juba varakult ja võttis palju aega. Esmalt pidin otsima sobivad mängud, mis pakuksid vaheldust ja oleksid jõukohased nii esimesele, teisele kui kolmandale kooliastmele. Kui see sai paika, tuli kujundada kuulutus, et info varakult kogu koolipereeni jõuaks. Veel pidasin kirjajahetust sponsoritega, sest soovisin vahetundidest aktiivselt osavõtnuid tunnustada. Mängude nädalaks löin ka ürituse Facebooki lehele, et jooksvalt päevadest ülevaadet anda.

Sportlike vahetundide nädal toimus 14.–17. novembrini. Nendel päevadel said kõik soovijad osa väik-rahvastepallist, mängudest „Kivikuju kull“, „Varstust Valka või

Võrru?“ ning „Mis su nimi on?“. Kaasõpilaste vaieldamatuks lemmikuks kujunes väik-rahvastepall oma hoogsa ja põneva iseloomu poolest.

Korraldatud üritus lõppes osalejate ja abistajate tänamisega esmaspäeval, 21. novembril. Tänu sponsorite toetusele oli auhinnalaud pikk ning ilma kingitusega ei jäänud keegi.

Täna teid, Mehka Eesti, Rõuge vald, Taarapõllu talu, Silja Sport, Maraton spordikaubad, Coop Antsla!

Võin öelda, et sportlikud vahetunnid õnnestusid. Kui vaadata mängudest osavõtjate hulka, siis arvasin, et see jääb tunduvalt madalamaks. Rõõmustasin, kui nägin saalis nii suurt hulka liikumishuvilisi lapsi. Samas õppisin ürituse korraldamisest nii mõndagi: asjad ei pruugi minna alati nii, kuidas plaanid. Ei tasu aga pisiasjadel lasta end mõjutada, sest kõike saab parandada ja mõnikord tuleb teha nägu, et nii peabki kõik toimuma.

Rasmus Hainoja

Varstu Kooli 8. klassi õpilane

Taas üks aastaring saab peagi täis...

Päkapikud piiluvad ja saadavad jõuluvana teateid heade laste kohta! Rõuge Lasteaia on palju häid lapsi, kes kõik ootavad jõuluvana. Pikk rõõmsaid askeldusi, teadmiste omandamisi, huvitavaid tegemisi ja arendavaid hetki täis aasta on jõudmas lõpule. Kindlasti on paljudes päevades olnud üks tore hetk, mida saab jääda meenutama sellest lõppevast aastast.

Võru maakond tähistas sel aastal „Võrumaa lasteaiaid 105“ aastapäeva. Meiegi olime selles osalised nii üritustel osalejana kui ka ürituste korraldajatena. Nii tore on koos asju mõelda ja siis see kõik ka teoks teha. Meie meeskond on ennast taas näidanud ühtse ja koostöövõimelisena.

Meie igapäevatöö on olnud täis rõõmsaid koostegemisi. Selleks, et

lasteaiaelu oleks huvitav ja arendav ka järgmistel aastatel, peab meist igaüks uusi ja põnevaid teadmisi omandama. Nii on meie õpetajad otsinud ja leidnud erinevaid võimalusi ennast täiendada. See teeb meie meeskonnast areneva ja uusi väljakutseid otsiva kollektiivi.

Õige pea lõob kell 2022. aasta viimaseid tunde ja me kõik saame koos oma kallite inimestega tagasi vaadata lõppevale aastale. Loodame väga, et kõigil on sealt meenutada midagi head!

Rõuge lasteaia väikesed ja suured soovivad kõigile peredele rõõmsaid jõulupühi!

Uueks aastaks palju toredaid mõtteid, uusi põnevaid tegemisi ja korraldamekuid!

Rõuge lasteaed

RÕUGE LASTEAE

OOTAB OMA MEESKONDA

ÕPETAJA ABI

Kandideerimine kuni 28.12.2022

Info: 5564 7859 (Ene Mõttus, direktor)

Hut Eesti OÜ tehase juht Jaak Kärson rõõmustab, et nõudlus nende pakutavate toodete järele on suur. Foto: Grethe Rõõm

Koroonaaeg andis Hutile kasvumüksu

Rõuge külje all aiamaju tootva Hut Eesti OÜ käive kasvas mullu tänu koroonapandeemia järele jõudsalt. Kasvades on üha panustatud tehase arendamisse: mullu betoneeriti Võrumaa Partnerluskogu Leader tegevusgrupi toel laoplatse, varem läbisid uuenduskuuri tehase katused ja põrandad.

„Koroonapandeemia andis meie laadsetele ettevõtetele tohtu turu: inimesed jäid koju, neil tekkis aega oma kodu arendada,“ märgib tehase juhataja Jaak Kärson mulluse ligi miljoni euro suuruse käibekasvu kohta. Nii ollakse praegu olukorras, kus nõudlus toodete järele on nii suur, et poole aasta tööd on ette teada.

Hut Eesti hitt-toode on hobivagun. See on puitpaneelidest kokku pandav ratastel vaguntüüpi suvemaja, mille loomisel on inspiratsioon saadud mustlasvankritest. „Mõned teevad sellest suvemaja, panevad diivani sisse ja puhkavad; mõned teevad sellest endale töötoa, hobidega tegelemiseks,“ räägib Kärson. Enamasti rändavad Hutis toodetud puitpaneelidest majad Euroopasse. Tehases on praegu 27 töötajat.

Uhes tootarendusega on Hut üha panustanud tehasesse. „Tegutseme Vene-aegsetest lautadest ümber ehitatud hoonetes. Olime seisus, kus mehed ja masinad vajusid läbi põranda, katused lasid läbi, laoplatstil vajuti sisse – kõige sellega oli vaja tegelda,“ jutustab Kärson.

Vastutustunne ja läbimõeldus

Pärast seda, kui tehase renoveerimistööd olid kaardistatud ning pakilisuse alusel tegemisejärjekorda pandud, kirjutati Võrumaa Partnerluskogu Leader meetmest toetuse taotlemiseks projektid. „Kõige kiirem oli põrandatega, alustasime neist. Seejärel katused ja siis laoplat-

sid. Tegime töid kolmes etapis, et riske maandada. Ükski neist töödest pole otseselt tootmisega seotud, ent kaudselt on korras põrandatel, vett-pidaval katusel ja korralikel laoplat-sidel väga suur mõju,“ kõneleb ta.

Kärson hindab väga partnerluskogu positiivset hoiakut. „Tugi-teenused, mida taotlejale pakutakse, on väga head, oma küsimustele saab alati vastuse. Meile on Leader meetmest saadud toetus olnud suureks abiks!“

Esimest korda toetust taotlema minejatel soovitas ta oma taotluse peensusteni läbi mõelda. „Toetust saades võtad endale vastutuse need plaanitavad tegevused ka ellu viia. Seepärast tuleb oma võimalused väga konkreetselt läbi mõelda.“

Kärson usub, et taotlemisjulgus kasvab ideest. „Kui ideel on sinu enda jaoks väärtus, näevad seda ka teised. Läbimõeldus on eelkõige taotleja enda jaoks ka parim riskimaandaja.“

Kui projektitaotluse kokkupanek nõuab süvenemist, läbimõeldust ja tulevikuproгноosi, on Kärsoni hinnangul üks trikkimaid osasid olnud õige pakkumise leidmine. „Kui taotlus on saanud positiivse vastuse, tuleb töö teostaja leida. Selle õige tegija leidmine on nõudnud aega ja oodatust rohkem tegelemist,“ märgib ta.

Mullu värske kate saanud laoplat-sid on valmis mahutama senisest rohkem toodangut. Ent kas ka tehase on valmis rohkem tootma? „Kaardistasime tehase kitsaskohad. Tööjõupuudus on üks pakiline probleem. Teine on teadmine, et arenguks on vaja investeerida liinidesse. Tegime tänava Leader meetmesse esimest korda otseselt tootmisega seotud toetusetaotluse. Eks aeg näitab, kuidas sel läheb,“ sõnab Kärson.

Võrumaa Partnerluskogu

Sotsiaalse kapitali tähtsus Võrumaa arengus, võrgustike loomises ja otsuste langetamisel

Artikkel on valminud Võrumaa Partnerluskogu arengustrateegia 2023–2029 koostamise protsessi raames.

Kadri Kangro

sotsiaalse innovatsiooni ekspert ja uurija, Tallinna Ülikooli doktorant

Maaelu tulevikule mõtlemist looritab sageli tume ääremaastumise vari, sest arengu vaatenurgast kiputakse maaelu ennekõike kirjeldama majanduslikus mõttes ebasoodsate tingimuste ning puuduvate ressurssidega. Kuid selline negatiivne seos piirkonna elujõulisusega ei ole alati tõene. Mõned eriti kauged piirkonnad, kus on kõrge asustus, vähene regionaalpoliitiline tähelepanu, kehvad majandustulemused, võivad osutada elujõulisemaks kui piirkonnad, kus on rohkem majandusressursse ja toetust. Mis seda seletab? Millel põhineb selliste piirkondade elujõulisus? Üks levinud ja teadlaste poolt uuritud selgitus toob välja sotsiaalse kapitali suhteliselt suurema tähtsuse maapiirkondade arengus võrreldes linnaliste piirkondadega. Sotsiaalse kapitali suurus on positiivses seoses piirkonna elujõulisuse ja kohanemisvõimega ning aitab tasandada teisi takistavaid tegureid. Püüan järgnevalt selgitada, miks maapiirkondade arengu mootoriks on sotsiaalne kapital.

Esmalt tuleb lahti harutada arengu kui sellise olemus. Lõpuks taandub kõik inimeste igapäevasele tegutsemisele, kes-mida-millal-kuidas teeb või tegemata jätab, milliseid valikuid langetab. Igal inimesel on oma elukogemus ja teadmised, mis kunagi ei ole identsed teistega, aga on nendega väga tihedalt seotud. Meie teadmised ja kogemused tekitavad inimestevahelistest suhetest – olgu need kas tõised, perekondlikud, ametkondlikud vms. Näiteks (formaalne) õppimine toimub läbi selle, et üks inimene (õpetaja või kaasõppi) mõjutab oma teadmiste ja kogemustega teise teadmist ja vastupidi. See on vastastikune mõju, mille käigus ka õpetaja areneb. Lisaks inimestele on ka pidevalt muutuv keskkond ja ümbritsevad olud oluline tegur, mis tekitab uusi kogemusi ja seeläbi kinnistab või kujundab ümber seniseid arusaamu ehk toimub pidev õppimine. Uued läbimõeldud taipamised ja teadmised tekitavad omakorda arengu, sest mõjutavad paratamatult inimese edasisi valikuid. Iseenda arengu eest pole meist keegi kaitstud. Mida mitmekesisemad on kontaktid ja kokkupuutuvad kogemused, seda rikkalikumad teadmiste kombinatsioonid saavad tekkida ning suureneb võimalus millegi täiesti uue avastamiseks. Oluline on siinjuures ka suhete ja kokkupuutepunktide kvaliteet – iga kontakt ei ole ühtviisi mõjus (meil kõigil on kogemusi olematu kasuga koolitundidest või koosolekustest). Sama loogika kehtib ka organisatsioonidele ja võrgustikele – mida tihedamad, tugevamad ja kvaliteetsemad on kokkupuutepunktid teistega, seda kiirem on areng. Mida vähem on võimalusi vastastikuseks mõjutamiseks ja õppimiseks, seda kauem marineerime olemasolevates teadmistes ja kogemustes ning arenguks vajalikke

uusi teadmiste kombinatsioone ei saa tekkida.

Kirjeldataud kokkupuutepunktides tekib võimalus sotsiaalse kapitali kasvatamiseks. Sotsiaalne kapital moodustub inimeste, gruppide ja nendevaheliste võrgustike tulemusel, kus tekivad usaldus ja nõ kirjutamata reeglid, mis hõlbustavad koostööd ühise kasu ja positiivse mõju eesmärgil. Eriti oluline on sotsiaalse kapitali suurenemine ja seeläbi ka võimestumine inimestele, kes on siiani jäänud või tõrjutud aktiivsest ühiskonnaelust mingil põhjusel kõrvalle ja kes ei panusta oma kogemust kollektiivsesse teadmisse ning ei saa ka vastu teiste tarkust. Nagu eespool öeldud – absoluutselt iga inimese elukogemused ja (elu)tarkus on võrd-selt olulised, et piirkonnas saaks tekkida mitmekesine ja rikkalik tead-mistepagas, mida võib ka nimetada kollektiivseks intellektiks. Kui niimoodi saavad kokku väga erinevad ühiskondlikud huvid ja tekib dialoog, siis selle läbi hakkab paisuma ka pikemaajalisem positiivne ühiskondlik mõju.

Toodud väite teine pool puudutab maapiirkonna üht olulisimat eripära – hõredalt ja vähe inimesi (mis sugugi ei ole halb omadus, millele peaks vastu punnima). See tähendab, et võimalusi tihedateks ja mitmekesisteks puutumusteks ja suheteks on vähem kui linnas. Ka toimijate vaheldusrikkus on maal paratamatult väiksem kui linnas, kus suures massis on kollektiivne kogemustepa-gas mitmekesisem. Seepärast on ka ajalooliselt linnad kujunenud kõrgkultuuri, teaduse ja majanduse kasvulavaks - kilde, millest üha uusi ja uusi kaleidoskoobi pilte luua on tohutult palju. Seega on maapiirkonna kollektiivses arengus oluliselt suurema kaaluga iga üksik teadmiste ja kogemuste kild ning selle mõtestatud seostamine teiste kildudega. Midagi ega kedagi ei saa kõrvalle jätta - iga okas loeb! Selleks, et teadmistekillud saaksid ka maal uusi kaleidoskoobi pilte luua, tuleb maapiirkonnas erinevalt linnast rohkem vaeva näha nende kildude kokkutoomisega. Tuleb eemaldada puutumuse ja koostöö takistused. Siin on maapiirkonnal oluline eelis – identiteedil põhinev kuuluvustunne ja väikesed kogukonnad võimaldavad kiiremini usalduslikke koostöi-seid suhteid luua. 70% innovatsioo-nist tekib ainult ühest sellest, kui erinevate taustade ja huvidega inimesed tuua kokku ja suunata nad koos mõtlema ning tegutsema. Loomulikult lähtub ka koosloome igaüks oma huvidest, aga teiste poolte parem tundmaõppimine aitab leida ühisosa osapoolte vajaduste ja võimaluste vahel ning loob vastastikkü kasuliku koostöö võimalusi. Hea kohalik näide on loometalgud “Vunki manol”, mis just sellel põhimõttel toimib.

Uuendusi kasvatav koosloomeline ruum ei avane aega enne, kui selleks on loodud (tihti ka institutsionaalsed) eeldused ja eemaldatud koosloome takistused. Seega, kui soovitakse piirkonna arengut kiirendada, on

vaja teadlikult luua tingimused sotsiaalse kapitali kasvuks ja koosloomeks. Seda võib nimetada ka sotsiaalse innovatsiooni või koosloome taristuks. See tähendab näiteks vastastikusel õppimisel ja tagasisidel põhinevaid protsesse, füüsilisi ja virtuaalseid kokkusaamise ruume, koostegutsemise tavasid ja formaate, kommunikatsiooni, mis ligipääsetav ja kõiki ühiskonnagruppe võimestav jne. Sotsiaalse di-saini guru Ezio Manzini nimetas selle väike-kohalik-avatud-ühendatud mudeliks. Selle kohaselt on Võrumaale sobivas ühiskonna korralduse mudelis kohalikel varadel (identiteet, tavad, kultuur, keskkond) põhinevad väikesed toimijad (organi-satsioonid, ettevõtted, ühingud, grupid), kes igaüks on oma olemuselt väljapoole avatud ning läbi koos-toiste suhete omavahel ja ka “välis-maailmaga” ühendatud.

Siiski tuleb arvestada, et ka selline võrgustikumudel ei ole muredevaba ning ka selles on peidus mitmeid karisid, millega tuleb arvestada. Näiteks mitmete osapooltega partnerluses tuleb teha kompromisse ning see ei soosi kiireid ja radikaalseid muutusi – muutused on pigem väikesed ja pidevad. Samuti kipub võrgustikes koos võimuga hajuma ka vastutus. Avatud süsteemis on ka koostöö koordineerimine palju keerulisem kui kinnises süsteemis ning vajab teistmoodi oskuseid ja vahendeid. Olles avatud välisele mõjutusele, ei saa samal ajal kasutada läbiproovitud tegutsemisviise, mis loovad stabiilsust ja etteennus-tatavust. Kõiki neid dilemmasid tuleb arvesse võtta ja leida oludesse sobiv tasakaal.

Maapiirkondade jaoks ei ole ühtset kõigile sobivat arengumudelit, ent on maaelu eripäradest tulenevad põhimõtted, mida tuleb silmas pidada. Sotsiaalne kapital peaks olema senisest rohkem tunnustatud maaelu arengu põhiressursina. Kogukondade, sh ka erialaste, huvipõhiste, poliitiliste, virtuaalsete jne kogukondade tugevdamine sobib hästi Võrumaa arengu strateegiliseks valikuks, mis aitab luua siinmail sidusamat ja elujõulisemat ühiskonda.

Soovitused LEADER rahas-tusprogrammide eesmärkideks:

- iseorganisatsioonide võimekuse suurendamine;
- uue(nu)u formaadid võrgus-tikeks, koostööks ja vastastikuse õppimise suurendamiseks, sh ka koostöö koordineerimisvõimekuse arendamine (teadmised, meetodid, tööriistad, kommunikatsioon);
- eksperimenteerimise soodus-tamine;
- ühiskondliku mõju ja sotsiaalse kapitali kasvatamise arvestamine valikutes ja otsustes;
- läbivalt eelmiste ettepanekute juures ka digivõimaluste ja -võimekuse suurendamine.

Uuri www.voruleader.ee, kuidas Võrumaa Partnerluskogu arengu-strateegia koostamine läheb.

LEADER toetusvoorud 2023. aastal

Taotlusvoor meetmele 1 „Kogukondlik areng“ on avatud 6.–13. veebruarini 2023

Taotlusi saavad esitada Antsla, Rõuge ja Võru valla territooriumil vähemalt 6 kuud tegutsenud mittetu-lusühendused ning sihtasutused, kohalikud omavalitsusüksused, kohalik LEADER tegevusgrupp ja ettevõtjad (juhul kui ettevõtja pakub kogukonnateenust), v.a Orava ja Misso piirkond.

Projektitaotluste hindamise tähtaeg Võrumaa Partnerluskogus on hiljemalt 11. mail 2023.

Taotlusvooru eelne infopäev meetme 1 taotlejatele toimub reedel, 6.jaanuaril kell 14.00 2023 ZOOMi keskkonnas. Registreerimine ja link koosolekule Partnerluskogu kodulehel aadressil www.voruleader.ee.

Taotlusvoor meetmele 2 „Ettevõtluse meede“ on avatud 6.–13.märtsini 2023

Alameede 2.1. „Covid-19 kriisi mõju leevendamine“

Taotlusi saavad esitada Antsla-, Rõuge- ja Võru valla territooriumil vähemalt 1 aasta tegutsenud mikro- ja väikeettevõtjad, füüsilisest isikust ettevõtjad, kellel oli käibelangus tulenevalt Covid-19 kriisi mõjust võrreldes 2019 aastaga v.a. Orava ja Misso piirkond.

Alameede 2.2. „Väikeet-tevõtete arendamine“

Taotlusi saavad esitada Antsla-, Rõuge ja Võru valla territooriumil vähemalt ühe aasta tegutsenud mikro- ja väikeettevõtjad, füüsilisest isikust ettevõtjad, kes tegutsesid valdkonnas, mis on üles loetletud Eesti majanduse tegevusalade klassi-fikaatoris EMTAK 2008 jaos C

(töötlev tööstus) ja kes tegutsesid teenuse valdkonnas, mis on suunatud tegevus piirkonna elanikele, v.a Orava ja Misso piirkond.

Projektitaotluste hindamise tähtaeg Võrumaa Partnerluskogus on hiljemalt 7. juunil 2023.

Taotlusvooru eelne infopäev meetme 2 taotlejatele toimub reedel, 3.veebbruaril 2023 kell 14.00 ZOOMi keskkonnas. Registreerimine ja link koosolekule Partnerluskogu kodulehel aadressil www.voruleader.ee.

Taotlused tuleb esitada PRIA e-teenuse keskkonna kaudu alates väljakuulutatud taotlus-vooru esimesest päevast kuni viimase päeva kella 16:00-ni.

Täpsem info Võrumaa Partner-luskogu kodulehel: <https://voruleader.ee/2023-taotlusvoor>

AJALOOST

Rõuge ümbrus, Vabadussõja võitlustanner 1919. aasta märtsist maini. Allikas: kogumik "Noppeid ja mälestusi 20. sajandi Rõugest".

Rõuge valla elust aastatel 1914–1920, X osa

Eelmises lehes oli juttu 1919. aasta kevadistest lahingutest Võrumaal. Allpool saate lugeda nendest lahingutest osa võtnute mälestusi toleaeegses kirjapildis. Need L. Triumph'i mälestused olen saanud meie valla raudvaralt hr Toivo Tootsenilt. Suur tänu talle loa eest need siin avaldada!

Ägedamad lahingud Võrumaa wabastamisel punastest, löödi Rõuge ja Haanja mägismail. Nüüd on sel-lest kõigest juba kakskümmend aastat mööda, ja elame jälle rahu-likult oma wabal kodumaal. Kaunis Rõuges ja Haanjas ringi rännates, näeme tihti veel mäenõlvakuil kokkuwajunud ja kinnikaswanud kaewikute jälgi. Ka seegi mälestus oma kodunurga wabaduswõitlustest hakkab kaduma, jääb waid kurb mälestus oma ligemaist omastest, sõpradest ja teistest, kes wabaduswõitlustes jätsid oma elu.

Ei ole wast üleliigne pilku heita tagasi aega, mil toimusid lahingud Võrumaa looduslikult ilusamates kohtades. Sellest kõigest jutustab praegune Riigi Kunsttööstuskooli õpetaja härra L. Triumph nii mõndagi huwitawat oma mälestuste ja päewikute põhjal, mida ta pidas osa wõttes lahinguist Nursis, Rõuges, Wiitinas, Haanjas ja Kasaritsas.

Wõrumaal wõtsin lahingutest osa Tallinna Kaitsepataljoniga, mille ülemaks tookord oli kolonel Sternbeck. Jõudsin Wõrru 16. apr., kus mulle juba silma torkasid esimesed sõjapildid. Nimelt oli jaamahoone osaliselt purustatud, mida parajasti parandati. Front üteldi olevat umbes 30 wersta Lätimaa suunas, kuhu pidime hakkama minema järgmisel hommikul. Nii jäi waba aega mida kasutasin wäikeses Wõru linnaga tutwumiseks, kuna olin esmakordselt Wõrumaal. Enne wõtsime veel wäikest kehakinnitust „Ühistöö“ puhwetis, kus wõileiwad maksid 50 penni tükk, kuna teed selle juurde anti tasuta. Tallinnaga wõrreldes toiduained tuntawalt odavamad. Edasi sõitsime woorimehel Wõrru, kes wõttis sõidutasu meilt kolmelt sõitjalt kokku 9 marka.

Järgmisel päewal, 17. aprillil, Suurel Neljapäewal, pakiti meie warustus hobustele, igale mehele anti püss ja 45 padrunit ning kell 10 hommikul algaski matkamine Rõuge suunas. Meie meeskond ei olnud mitte ühtlase rõiwestusega, igauks kandis oma isiklikke rõiwaid, kuna noorel wabaduswõitluses olewal riigil neid anda ei olnudki. Nii rändas meie wäliselt kirju, kuid seesmiselt ühtlase meelsuse ja ülewa tujuga meeskond wastu waenlasele.

Ilm oli haruldaselt ilus. Wara-kewadine päike sundis meid palituid seljast wõtma. Kaunis on ka teeäärne loodus, eriti waade Kubjalt üle järwede tõuswale Kasaritsa maastikule.

Eemal, kusagil mäe kallastikul paistawad külad, wäiksed metsa-tukad, mäenõlvakuil looklewad teed. Küll neil inimestel on seal elu, nagu paradiisil!

Jaime peatuma Wana-Nursi mõisa ligidal Nooska taludes.

Käisime mõisas waatamas kus asus töörood. Mõisa härrastemaja, kahekordne nägus kiwihoone, millel aknad olid purustatud, sees tubades ja saalides öled põrandal. Oökorte-risse jäime Nooska talusesse.

See tundus naljakas, et selles külas kõik talud „Nooska“ nime kandsid, ainult numbrite järgi wõis neid eral-dada, nagu üks „nooskalane“ ütles, et „üts“ Nooska, „kats“ Nooska jne. Elanikud olid nimetatud taludes ka samuti kõik ühtlaselt wäga lahked ja wastutulelikud. Saima piima ja muud söödawat. Tasu selle eest ei wõetud, kuigi me poolwägisi seda pakkusime.

Õösel magasime muist toas, muist küünis heintel. Öhtul hilja hakkas kostma Rõuge poolt kahuri- ja püssi-laskmist, mis kestis kogu öö.

Magasime rahulikult küünis heint-el, kui järsku toodi sõna, et rinne on waenlase poolt ühes kohas läbi murtud ja meestel tuleb kohe appi minna. Tekkis üldine segadus; ühel olid saapad kadunud, teisel sokid jne. Wiimaks saadi siiski kõik ilusasti kätte ja meeskond oli warsti reisuwalmis. Häda rindel, nagu hiljem uuesti teatati, ei olnud kuigi suur, mispärast teele asusime siiski järgmisel hommikul: see oli Suurel Reedel.

Läksime Rõugest mööda Wiitina mõisa, kus saime täieliku lahingu-warustuse ning olime iga hetk walmis mõni kilomeeter eemal toimuwasse lahingusse minekuks. Tulistamine waenlaselt muutus üha intensiivsemaks ning ründas suurte jõududega meie positsioone. Öhtul asusime ka meie lahingusse, seega esimesse tulewahetusse punastega. Waenlasel näis olevat külluses sõjawarustust eriti kuulipildujaid, mida meil peaaegu üldse ei olnud, wõi kui oligi, siis olid need saadud sõjasaagiks waenlaselt.

Samuti näisid punased wähe hooliwat oma inimmaterjalist, mida saadeti järjest tulle. Meil suuri kao-tusi seekord ei olnud, mõned haawatud ja mõned kadumaläinud. Kuni öhtu hilja kestis äge lahing, siis oli meie kogu rinne sunnitud taganema. See oli laupäewal wastu Ülestõusmise pühasid, kui toimus taganemine. Öö oli pime nagu kott. Teed mööda Rõuge poole wooris igasugust rahwast sõjapõgenikke oma koormatega ja sõdurid kõik wantisid põlwini poris, jäta kaswõi saapad porri. Minek pidi sündima kõik ruttu ja waikselt, ei tohtinud isegi tikku põlema süüdata, kuna kardeti et waenlane on taganemistee läbi lõiganud. Jõudsime siiski õnnelikult Rõuge mõisa. See oli mul esimene sõjaelamus mis ei lähe wist kunagi meelest.

Hommikul wara asusime Rõuge mõisas kaitsele, kuna waenlane wõis iga silmapilk peale tungida. Muist meie mehi, ka mina, asusime kaitsele Tautsa külla.

Warsti oli ka waenlane meie kannul, rünnates meid mitmel korral, kuid löödi siiski tagasi.

Eriti kurjalt tulistasid nende kahurid.

Esimesel lahingupäewal tundsin nagu hirmu ümberringi winguwatest waenlase kuulidest, kuid warsti har-jusin ka selle „muusikaga“ nii ära, et ei pandnud enam tähelegi kui mõni kuul sul kõrwäärest mööda whises. Nii pidasime paar päewa wisa heit-lust Tautsa külas ja Rõuge mõisas, ilma, et kumbki wõitlewatest pooltest oleks omi positsioone muutnud.

22. aprillil, see oli kolmandal Ülestõusmise pühal, algas kurwa sündmusega üliwõimsa waenlase ees siiski taganemine. Nimelt oli meil parajasti siis lahing waenlasega käimas Tautsa küla ligidal asuwal Rõuge nn. „kolmewalla“ surnuaial. Meie jagu oli ahelikukorras piki sur-nuaiamüüri, muist mehi tulistas üle surnuaiamüüri, mõned olid surnu-aial kalmuküngaste wahel warjus. Meie weltweebel aga seisis ühe suure kiwi risti taga püss toetatud ristile ja tulistas seal teiselpool surnuaeda metsas olevat waenlast.

Tulewahetus oli mõlemalt poolt wäga äge.

Meie tundsime natuke muret oma hulljulge weltweebli pärast, kuna ta tulistas seistes ja kiwirist, mille taga ta seisis, ei pakkunud kuigi suurt kaitset kuulide eest. Hetk hiljem aga ween-dusime, et weltweebli hulljulgus osutus kasulikuks meie kõikide eluga pääsmisel.

Nimelt hüüdis weltweebel järsku: „Poisid laseme jalga punased tungi-wad selja taha!“

Hüppasime kõik maast üles ja nägime, et meist wasakul olev mets otse kubises waenlastest. Mõned olid juba mõnekümne sammu kaugusel meist ja tahtsid taganemis-wõimalust ära lõigata. Algas metsik jooks elu ja surma peale. Weltweebel päästis oma elu kahe punase maha-laskmisega, kelle täakide otsa ta hiljem oleks jooksnud. See nagu peatas pealetungiwat waenlast momendiks, kuid siis algas uuesti jaht meie põgenewatele meestele. Meie kaks wiimast meest langesid siiski waenlase kätte, kes nende üle olid metsikult kohut mõistnud, nagu nädalapäewad hiljem selgus, kui olime jälle sama positsiooni tagasi wõitnud. Peale nende kahe langenu olid meil ka mõned haawatud. Pääsesime siiski kergemini, kui seda meie olukord oleks wõinud lubada. Meie kaks langenuid seltsimeest, nagu juba tähendasin, leidsime nädalapäewad hiljem täakidega läbitorgitult ja pead tundmatuseni purustatud arwatawasti püssi-päradega. Waesed poisid! Muidugi ei olnud punased ära unustanud oma ohwritelt kaasa wõtmast saapaid ja riideid seljast ja muud kaasasolewat. Wiisin oma surmasaanud seltsi-mehed Wõrru, kust nad edasi saadeti omastele matmiseks. Ühte langenut, keda tundsin, jäid leinama ema ja kaks öde, kuna teist ei tea, kuid eks temalgil oli nii mõnigi kellele ta oli kallis hing...

Lahingutes osalenute tsitaadid tõi teieni

Mati Kuklane
Rõuge valla volikogu esimees

Taani vabatahtlike mälestusmärk Rõuges, II osa

Eelmises vallalehes avaldatud kirjutise alla oli inimliku eksimuse tõttu sattunud vale autori eesnimi. Valla kommunikat-sioonispetsialist palub eksimise pärast südamest vabandust.

Taanimaal
Vabatahtlike kogumise komitee asutati detsembris 1918. Selle koos-seisu kuulusid teiste hulgas miljonär Westenholz, kes toetas rahaliselt, ja komitee tegelik juht, üliõpilane Iver Gudme, kes oli saanud ohvitseriks Soome kodusõjas (või vabadussõjas, oleneb seisukohast), mis kestis 28.I–16.V 1918. Vabatahtlike Eestisse saatmise poolt olid nn parempoolsed, kes kartsid, et kommunistlikud väed võivad vallu-tada Euroopa. Vastu olid parem-poolsed, kes ootasid punavägedelt abi revolutsiooni teostamisel ja võimu haaramisel, ja püüdsid kõigiti takistada vabatahtlike värbamist.

Vabatahtlikke tuli kokku umbes 2000 meest. Siis lõpetas tookordne Taani sotsialistlik valitsus vabataht-like kogumise ja keelas nende Eestisse saatmise. Lõpuks siiski lubati saata 200 meest. Taani noormeeste tahte üks põhjus Eestisse sõdima tulekuks oli, et Taani lipp Danebrog (ka Dannebrog), valge rist punasel põhjal, on legendi järgi saadud Tallinna all 1219. Lipp olevat lan-genud taevast ja muutnud raskustes olnud taanlaste seisukorra tunduvalt paremaks ja lõpuks võidule eestlaste üle. Lipp muidugi taevast ei lan-genud. Arvatavasti see visati õhku ja langes alla, jättes mulje, et langes taevast.

R. G. Borgelin töötas allohviti-seride kooli kehalise kasvatus-e juhatajana. 25.III 1919 öhtul tehti talle ettepanek võtta vabatahtlike kompanii ülema kohustused. Ta nõustus otsekohe. Järgmisel päeval kogunesid vabatahtlikud Soome auriku Merkur pardale. Mängiti Taani viise ja Porilaste marssi, mida taanlased tookord ekslikult pidasid Eesti hümniks. Saatjaid oli palju. Öhtul jõudis R. G. Borgelin asja-toimetustega valmis ja saabus lae-vale. Teda ei olnud saatmas sugu-lased, sest ema ja õed elasid Jüüti-maal. Aga kolm noort krahvitari Holsteine, kellede vend oli ka vabatahtlike hulgas, olid saatmas. Nende majas Kopenhaagenis oli Borgelin sageli viibinud. Krahvitar Ellen ütles: „Mis sa õieti otsid sealt kaugel maalt, kus võimutsevad enamlased? Mul onn kahju sinust. Kui sa kord tagasi tuled – puujalaga – siis ei saa me enam kunagi kahekesi tantsida...“ Peagi siiski lisas: „Ole vapper! Tule tagasi tervena, võitjana! Tean, et te võidate. Õnne teile kõigile, õnne taanlastele ja vapratele eest-lastele seal kaugel võitlusväljal!“

Ja 26. III 1919 öhtul lahkus laev Taani vabatahtlikega Kopenhaageni sadamast.

Teekond Eestisse
Esialgul jõuti Hangosse. Kuna sot-sialistliku valitsuse keelu tõttu ei saadud vabatahtlike ja Eesti riigi vahelisi lepinguid Taani pinnal allkirjastada, tuli seda teha avamerel. Meresõit oli ohtlik minide, võima-like punaväe sõjalaevade, veecaluste kaljude ja vahepeal tekkinud tormi tõttu, mil kõik jäid merchaigeks. Reisi lõpuosas oldi mõni aeg jää-vangis. Hangos võtsid taanlasi vastu Eesti ohvitserid leitnant Einstein ja leitnant Kirotar. Järgmine peatus oli Helsingis. Taanlasi üllatas talvine pakane (Taani kliima on tunduvalt pehmem), soojalt rietatud inimesed ja tol ajal Taanis tundmatud tõukekelgud ning reed ja saanid. Borgelin ja Iver Gudme külastasid C. G. E. Mannerheimi. Eestlaste esindajana oli taanlasi vastu võtnas leitnant August Schönberg. 4. IV algas jäämurdja abiga sõit laeval Väinämöinen. Jää lõppes alles Tallinna lähedal.

Eesti pinnal enne lahinguid
Tallinn võttis taanlasi vastu tagasi-hoidlikumalt kui Soome linnad. Taanlasi üllatasid puumajad, sest Taanis oli (ja on) vähe metsa, majad chitati kivist või savist. Esimene peatus oli Juhkentali kasarmutes. Esimesed muljed olid üsna sünged ja seni kogu teekonna vältel valitsenud rõõmus meeleolu vaibus. Taanlased olid harjunud mugavustega, mida siin ei olnud. Ohvitseride majutus-

paigaks sai hotell Kuld Lõvi. Seal oli Soome vabatahtlike staap, mõned sõjaväelised esindused ja tavalised hotellikülastajad.

Järgmisel päeval alustati sõjaväelise distsipliini hoidmisega. Kompaniitülem Borgelin pidas kõne: „Poisid! Nüüd oleme jõudnud siht-kohta ja oma töö juurde. Kuulsin küll alt neid märkusi ja taipasin teie arusaamist, et teie olete vabataht-likud ja seetõttu võite endile lubada rohkem. Siis, kui teie Taanimaal endid üles andsite, olite vabataht-likud, aga nüüd nii kaua kui kestab meie leping, oleme meie Eesti sõjaväe seadustele ja määrustele alluvad sõdurid. Igal mehel on oma leping taskus ja meeldetuletuseks loen selle teile veel kord ette.“

Ülemus luges ja jätkas kõnet, lõpetades sõnadega „Tallinn tähendab Taani linn ja teie peate Taanile tegema au siin, kus taanlastel 700 aasta järele jällegi on õnn sõdida Danebrogi lipu all nagu muistses minevikus, kus Tallinna all meile taevast saadeti see lipp.“

Kompanii juhtivatest isikutest
Kompanii ülem oli kapten Richard Gustav Borgelin. Ülemleit-nant Christian August Beyer (mõnes tekstis Bayer) oli algupoolel kompa-niitulema abi.

I rühm. Ülem leitnant Alfred Johannes Paulsen (kohati nime-kujuga Poulsen). Leitnant Christian Sören Opfer, kornet Knud Walde-mar Zeltner, kapral Jens Wilhelm Thorbjørnsen.

II rühm. Ülem leitnant Erik H. Kornet Axel Theilmann, kapral Knoblauch, kapral Berg, kapral Sörensen.

III rühm. Ülem leitnant C. T. de la Cour (taanistunud prantsuse hugenoti järeltulija). Kornet Schüt-ten, kornet Christiansen, kapral Viggo Jørgensen, kapral Lauritzen, kapral Jeppesen.

IV rühm. Ülem leitnant Hassing. Kornet Vagn Stefani Stephensen, seersant Grunnet, kapral Erneste Peronard, kapral H. Jørgensen, kapral Schulte.

Kuulipildurite rühm. Ülem leit-nant Peter Viggo Christiansen. Leit-nant Hans Oscar Kofoed, leitnant Maks Johannes Arildskov (hinnati julgeimaks ja vapraimaks ohviti-seriks), leitnant Larsen, leitnant Peter de Hemmer-Gudme (tema vend Iver oli vabatahtlike värbaja, jäi Tallinna), seersant Ivar Friedrich Jensen, kapralid Alekenkrone, Kleerup, Nielsen, Rasmussen, Petersen, Telling. Peale nende käsutäitja ohvitser major Fabricius, kõogi ja talli ülem Jens Martinus Martinsen (Mortensen, oli kahuriväelane, kuid taanlased nii väikese üksusega ei saanud kahureid kaasa), abikornet Otto Christian Viggo Klingemann, mehaanik insener Urban Holm, käskjalg reamees krahv Ernst Emil Holstein.

Taanis oli kornet sõjaväelane, kes oli lõpetanud, kuid ei olnud veel ohvitseriks ülendatud. Taani kompa-niis oli 13 ohvitseri ja 12 allohviteri, sõdureid oli 189. Vanim vabatahtlik oli 54 ja noorim 17 (krahv Holstein).

Tallinnas liikusid mitmete riikide sõjaväelased ja sõjamasinad. See oli taanlastele uudne maailm. Kuna saabumisel ei olnud pidulikku vastu-võttu, siis kutsuti taanlased Estonia teatrimajja ja tehti ärarajänu tasa. Aga vabatahtlike distsipliin hakkas linnaoludes lonkama, seepärast otsis ülem uus asukoha, nimelt barakid Nõmmel. Linnalubasid ei andnud, viis pidevalt läbi harjutustegevusi. Sel perioodil ei olnud seni lugupee-tud ülemus enam kuigi populaarne, aga tuli alluda.

Enne ärasõitu rindele teostas ülemjuhataja J. Laidoner kompanii ülevaatus, mis kestis paar tundi. Siis kraam kokku ja rongisõit Võrru, veduri ees Danebrog lehvimas. Looduses oli juba kevad, see tekitas teise tunde. Vahepeal Tartus võttis taanlasi vastu II diviisi ülem kolonel Viktor Puskar, kelle alluvusse jäadi. Võrus oli juba kuulda kahurite kõmi-nat, korterisse jäadi Kandle seltsi-majja. Siin andis II diviisi staabiülem Viktor Mutt ülevaate olukorrast.

Voldemar Kiinoja
Krabi küla elanik

26. detsembril kell 19
Haanja Rahvamaajas

Aastalõppupidu
tähistame Haanja Rahvamaaja
85. sünnipäeva

tantsutab SÄDE band
vahepeal üllatused

PILET 10€

BRONEERIMINE TAGAB KOHA LAUA TAGA
TEE SEDA KINDLASTI TEL. 51 44675
LAUALE VÕTA ISE!

KORRALDAJAD: HAANJA TANTSU MÄNGU LAULU SELTS JA HAANJA RAHVAMAJA

7. jaanuaril 2023 kell 20
Mõniste Rahvamaajas

Gerli Padar
ans. Horoskoop

* suupistegurmee
Kaspar Harjuselt
* kihisevate jookide
degustatsioon

Piletid ja laudade broneerimine:
Fientas 39 eur/inimene
5117348 või 53327560

MÕNISTE
RAHVAMAJA

RÕUGE
RAHVAMAJA

9.02
19.00

Pilet 19/21

Mauno rollis
Lauri Liiv

AABITSA Andrus Kivirähk
Lavastaja Andrus Vaarik **KUKK**

LÜKKÄ
METSAVENDEDE MÄLESTUSPÄEV
KOLMAPÄEVAL, 28. DETSEMBRIL 2022

10.00 punkrimatka start Nursist (viimast korda!)

12.00 tseremoonia Nursi mälestuskivi juures

13.00 kontsert Nursi külakeskuses punkri remondi heaks:
Meelis & Katrin Duo,
Rõuge Unistuste Kitarriorkester RUKO

Info: 5841 5169 (Indrek Hunt)

RÕUGE
RAHVAMAJA

Aastalõppupidu
Tantsuks KTK Pilet 12.-

30.12
20.00

Rahvamaaja kollektiivide kontsert
ja lustakad vahepalad
teemal "Kapist välja!"

Broneeri laud 5141384

KIRIKUTE TEATED

**Jõululaupäeval,
24. detsembril**
kell 11.00 jumalateenistus
Rõuge kirikus
kell 13.00 jumalateenistus
Misso kirikus. Laulab Vastse-
liina koguduse koor
kell 14.00 jumalateenistus
Vana-Roosa kirikus
kell 15.00 jumalateenistus
Vastseliina kirikus.
Laulab Võru segakoor Tervis
kell 17.00 liturgiline jumala-
teenistus Hargla kirikus
kell 18.00 jumalateenistus
Rõuge kirikus

**1. jõulupühal,
25. detsembril**
kell 11.00 armulauaga jumala-
teenistus Rõuge kirikus
kell 12.00 1. jõulupüha missa
Vastseliina kirikus. Laulab
Vastseliina koguduse koor
kell 14.00 armulauaga jumala-
teenistus Ruusmäe kirikus
kell 14.30 Hargla kiriku 1.
jõulupüha jumalateenistus
videona Facebookis

**2. jõulupüha,
26. detsembril**
kell 11.00 armulauaga jumala-
teenistus Rõuge kirikus

**Kolmapäeval,
28. detsembril**
kell 14.30 Hargla kiriku süüta-
lastepäeva palvus videona
Facebookis

**Vana-aasta õhtul,
31. detsembril**
kell 14.00 armulauaga jumala-
teenistus Vana-Roosa kirikus
kell 17.00 Hargla kiriku vana-
aastaõhtu jumalateenistus
videona Facebookis
kell 18.00 armulauaga jumala-
teenistus Rõuge kirikus
kell 23.30 Hargla kiriku
uusaastaõö vigiilia
videona Facebookis
kell 24.00 keskmine uue aasta
alguspalvus Rõuge kirikus

Uusaastal, 1. jaanuaril
kell 12.00 uusaasta missa
Vastseliina kirikus

Suur aastavahetuspäev
tantsu ja õhtusöögiga Rõuges Ööbikuoru veerul
Ojaperve peomajas

31. detsembril
Kogunemine kell 18,
algus kell 19

Tantsule kutsub
ansambel INGLE

Laua katab
Nele kulinaaria

Maksumus
55 €/in

Info ja broneerimine: 5650 8982, ojaperve.peomaja@gmail.com
Hinna sees on klaas kihisevat, muu meelepärast joogipoolist toob igaüks ise lauale.

Trehvämi
Rõugõn!

Meie ajalehe toimetab postkastidesse Omniva ja see peab jõudma kõigisse vallas registreeritud postkastidesse (ka neisse, mille puhul on reklaamist loobutud) kahe tööpäeva jooksul pärast välja kuulutatud ilmumiskuupäeva. Kandeprobleemidest saab teavitada valla kommunikatsioonispetsialisti aadressil viivika.nagel@rougevald.ee.

TOIMETAJA: Viivika Nagel,
kommunikatsioonispetsialist
(viivika.nagel@rougevald.ee)
TIRAAŽ: 2455, VALJAANDJA:
Rõuge vallavalitsus, Ööbikuoru tn 4,
Rõuge alevik. Tel 5346 5809,
www.rougevald.ee
TEHNILINE TEOSTUS: Arman
Projekt OÜ (kalurileht1@gmail.com,
tel 5649 5252)

LOE DIGILEHTE: www.rougevald.ee/ajaleht
Väljaandjal ja toimetajal on õigus
avaldamiseks saadetud kirjutisi toimetada ja
lühendada ning teha valikuid materjali
avaldamise osas. Oma valla elanike ja
ettevõtete reklaamide avaldamine lehes on
tasuta.

Järgmine vallaleht ilmub 26. jaanuaril
2023. Materjale saab saata 12. jaanuarini.

